

(enables students to concentrate all their senses and to garner all the information disclosed during the lesson. This also brings motivation for the speaker to be actively involved in the process and give more and more); group discussion (the interaction between the speaker and the audience is high; this builds a nice group that is actively involved in talking out about their concerns and asking questions.); entertaining (thanks to this technology, learning is no longer boring).

Key words: *interactive technologies, information and communication technologies, interaction, dialogue, studying process optimization, professional dialogue culture, systems «student-teacher», «student-student».*

УДК 378.14:371.134:796]: 37. 035.6-057.874

А. В. Леоненко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено питання виникнення патріотичного виховання на території нинішньої України в другій половині XIX ст. і його розвиток до 1939 р. Визначено сутнісні характеристики патріотичного виховання та його зв'язок із релігійно-моральним, суспільним, естетичним, музично-вокальним, трудовим, пластовим (виховання характеру) та фізичним вихованням. Виокремлено основні підходи до визначення ролі традицій національної фізичної культури та їх застосування у вихованні сучасного молодого покоління. Визначено чинники, що позитивно впливають на патріотичне виховання молоді в сучасних умовах розвитку України. Автором виокремлено дефініції, що мають безпосереднє відношення до поняття «патріотичне виховання», зокрема – «історія», «національна свідомість», «патріотизм». У статті запропоновано перспективи подальших наукових досліджень, що стосуються підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до патріотичного виховання старшокласників.

Ключові слова: *патріотичне виховання, пластове виховання, трудове виховання, естетичне виховання, традиції національної фізичної культури, історія, національна свідомість, патріотизм.*

Постановка проблеми. В умовах реформування освітньої системи України та формування національної концепції виховання молодого покоління особлива увага приділяється розвитку фізичної культури і спорту, оскільки таким чином реалізується потреба відродження духовного, національно-культурного стану українського народу, ідея задоволення потреб кожного громадянина держави й створюються необхідні умови для реалізації основ патріотичного виховання української молоді минулих поколінь. Вважаємо, що необхідно, в даному контексті, розглянути передумови, причини виникнення та становлення

патріотичного виховання з метою реалізації основних його засад у професійній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури.

Аналіз актуальних досліджень. Педагогічні основи патріотичного виховання представлено в наукових працях А. О. Афанасьєва, А. І. Антропова, М. М. Баки, Я. Б. Зоря, В. В. Козлова, В. П. Коржа, Ю. С. Красильника та інших учених.

Традиції фізичного виховання в Україні досліджували такі учені, як В. Г. Балущок, О. В. Бік, Є. С. Вільчковський, Л. Я. Генік, М. С. Герцик, В. Ф. Давидюк, Е. Ю. Дорошенко, В. І. Завадський, М. М. Кобозєв, Б. І. Коверко, І. В. Ковпак, О. І. Курок, В. М. Лабскір, В. І. Левків, О. О. Лях-Породько, Л. О. Мазур, С. Ю. Мариньчак, П. Мартин, Р. С. Мозола, А. М. Мудрик, С. Б. Мудрик, Р. Г. Найда, М. М. Фляк, А. В. Цьось, М. М. Чепіль, Р. Я. Яковишин та ін., у Росії – Ю. М. Абакумов, Ю. Войнар, І. Д. Гаврильєв та інші науковці.

Мета статті – обґрунтувати передумови та причини виникнення патріотичного виховання молоді на основі національних традицій українського народу.

Виклад основного матеріалу. У контексті розгляду питання підготовки вчителя фізичної культури до патріотичного виховання старшокласників вважаємо за необхідне виокремити передумови його становлення та розвитку. Так, на основі досліджень українських науковців визначено причини виникнення патріотичного виховання в Україні у період з другої половини ХІХ ст. – до 1939 р. Визначення такої періодизації для дослідження пояснюється тим, що в 1848 р. було засновано Головну Руську раду, яка стала першою українською політичною організацією, а в жовтні 1848 р. у Львівському університеті відкрито кафедру української мови та літератури, що стало однією з передумов утвердження патріотичного виховання української молоді.

1880–1890-ті рр. ХІХ ст. знаменувалися появою нових угруповань вітчизняної молоді і, як зазначає А. О. Радчук, осередок українського національного руху перемістився до Галичини [4, 141]. Ці періоди відзначаються протистоянням між українцями й поляками як у політичному, так і в культурно-освітньому плані.

1914 р. став визначним для України тим, що активною українською інтелігенцією було створено належні умови для реалізації національно-патріотичного виховання молоді й організовано спортивні організації «Січ», «Сокіл», «Пласт». Тобто, було створено основу для формування українського війська, розширення мережі навчальних закладів, народних шкіл і

громадських організацій. Таким чином, зазначені вище події стали основою для збереження національних традицій українського народу та підґрунтям для визначення сучасних напрямів підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до реалізації патріотичного виховання старшокласників.

На основі аналізу наукової літератури, вважаємо за необхідне згрупувати передумови, причини виникнення та становлення патріотичного виховання в Україні:

- необхідність збереження певних цінностей для задоволення особистісних та суспільних потреб людини (В. Пилат; Є. Приступа);
- визначення оздоровчої спрямованості фізичної культури та спорту (О. Лях-Породько);
- геополітична приналежність держави (Т. Самотулка, О. Лях-Породько, М. Чепіль);
- формування, становлення та розвиток релігійного й морального виховання (кінець XIX – початок XX ст.) (Л. Генік, М. Фляк, Р. Яковишин);
- розвиток спортивно-масової роботи як засобу національного та військово-патріотичного виховання (М. Борищак);
- виокремлення ролі однієї особи (вихователя) у вихованні групи людей (Л. Генік, Я. Боднар);
- збереження та поширення української мови як надбання нації (Т. Самотулка, М. Фляк, Р. Яковишин).

У дослідженні «Традиції української національної фізичної культури» В. С. Пилата і Є. Н. Приступи розкрито історичні, соціально-філософські проблеми становлення й розвитку української національної системи фізичної культури. Цінність даної наукової праці для сучасної системи фізичного виховання та спорту, на нашу думку, визначається тим, що дослідники пропонують традиції національної фізичної культури розглядати в трьох аспектах: 1) фізична культура як процес раціонально організованої діяльності; 2) фізична культура як сукупність «предметів», які репрезентують певні цінності для задоволення суспільних і приватних потреб людей; 3) фізична культура як результат діяльності [3, 7].

О. О. Лях-Породько в науковій праці «Сокільський гімнастичний рух в Україні на межі XIX–XX ст.» традиції національної фізичної культури на прикладі Сокільського гімнастичного руху розглядає в соціально-історичному, геополітичному, фізкультурно-оздоровчому дискурсі [2]. Якщо говорити про геополітичну приналежність України та становлення і розвиток патріотичного виховання, то важливою, в даному контексті, є запропонована Т. Самотулкою [5, 21] спіраль часу, яка в загальних рисах

містить історію виникнення виховання як системи формування та збереження національних цінностей і традицій. Так, «спіраль часу» за Т. Самотулкою включає періоди, за яких:

- зародилися перші ознаки виховання, а саме: любов до землі, прив'язаність до традицій;
- запозичувалися елементи готської та гелленської культур (дисциплінованість, організованість, трудова діяльність людей);
- відбувався розвиток і вдосконалення фізичної сили людини, прагнення до досконалості, розвиток глобального суспільства;
- були введені елементи християнства в повсякденне життя людини, підвищувалась якість життя суспільства;
- в основі виховання було збереження фізично й морально здорової особистості, її самовдосконалення та збереження національних традицій попередніх поколінь;
- утвердилося прагнення до незалежності, на основі чого відбувалися визвольні повстання та війни;
- проголошення Української Радянської Соціалістичної Республіки, коли спостерігалася тенденція до збереження національних цінностей і традицій, дотримання законів розвитку суспільства одного народу в межах однієї держави;
- офіційно було визнано незалежність України (1991), що сприяло розвитку високорозвинутого й висококультурного суспільства, яке дотримується національних традицій, поважає їх та зберігає і передає наступним поколінням.

Я. М. Яців у дисертаційному дослідженні «Національно-патріотичне виховання учнівської молоді у позаурочний час на Західноукраїнських землях (1919–1939 рр.)» розглянув традиції національної фізичної культури в двох аспектах: 1) формування патріотизму в дітей і молоді; 2) процеси національно-патріотичного виховання учнівської молоді на Буковині, Галичині, Західній Волині, Закарпатті в міжвоєнний період.

Л. Я. Генік виокремила такі напрями українського виховання: розумове, національно-патріотичне, суспільне, економічне, мистецьке, духовне, релігійно-моральне, господарсько-практичне, гігієнічне та фізичне, родинне, статеве.

Роль молодіжних угруповань «Сокіл», «Пласт», «Січ» у контексті релігійно-морального виховання молоді дослідниця вбачає у пропагуванні спорту, пожежної, військової, медичної, картографічної, краєзнавчої справи та туризму. Також сюди належать приватні уроки з музичного та

хореографічного мистецтва, функціонування наукових гуртків. М. М. Фляк наголошує на тому, що «у діяльності українських громадських педагогічних, наукових, кооперативних, молодіжних організацій та товариств національного напрямку виявилася повна єдність, інтеграція зусиль, взаємодопомога, взаєморозуміння» [6, 13]. Мова йде про 20–30 рр. ХХ ст. та такі громадські організації, як «Рідна школа», Взаємна Поміч Українського Вчительства, Учительська громада, Наукове товариство імені Т. Шевченка.

Поняття *«релігійно-моральне виховання»* Л. Я. Геник визначає як цілеспрямований процес, що поєднує в собі систему засобів релігійно-морального керування розвитком дитини, спрямованих на навчання й виховання в молодій людини релігійно-морального характеру, свідомих знань про свої права, обов'язки, вчинки та відповідальність за них [1, 13]. Р. Я. Яковишин у зміст поняття «морально-релігійне виховання» вкладає безпосередність впливу церкви та її установ на навчально-виховний процес у закладах освіти. Оскільки витoki такого виду виховання знаходяться в Західноукраїнських землях, дослідник визначає зміст виховної діяльності в школах Галичини та виокремлює такі види виховання, як розумове, естетичне, трудове та фізичне й позначає їх сприятливий вплив на різнобічний і гармонійний розвиток особистості учня [8, 6]. Вважаємо, що систематичне поєднання в навчально-виховному процесі школи всіх названих видів виховання сприятиме комплексній реалізації мети патріотичного виховання, що, на наш погляд, полягає в дотриманні, збереженні та передачі наступним поколінням досвіду з дотримання традицій свого народу.

Л. Я. Геник також наголошує на тому, що основна увага релігійно-морального виховання зверталася на особистість вихователя. Цінність такого аспекту виховання вбачаємо в тому, що від форм і методів виховання, що застосовує вихователь у своїх діяльності, залежить характер і спрямованість виховного процесу на особистість дитини та її подальший розвиток та взаємодія з суспільством [1].

Т. Самотулка в науковому дослідженні «Історія України в іграх» визначає положення про сучасне виховання та виокремлює в ньому два аспекти:

- конспективний, сутність якого полягає в тому, що українську людину необхідно виховувати на основах Христової науки та історичної спадщини українського народу;
- оперативний – практичне здійснення завдань виховання шляхом створення програми виховання, яка повинна містити вступну

інформацію, загальні рекомендації щодо складання програми та її реалізацію [5, 10–16].

Патріотичне виховання дослідник розглядає у зв'язку з релігійно-моральним, суспільним, естетичним, музично-вокальним, трудовим, пластовим (виховання характеру) та фізичним вихованням.

Важливу увагу Т. Самотулка відводить пластовому вихованню, оскільки саме в системі такого виховання, на думку дослідника, відбувається формування характеру особистості. Автор виділяє п'ять «розвиткових спрямувань» у процесі формування характеру: любов до Батьківщини; родинні умови особистості; відносини молодої людини (школяра) з однолітками та старшими, зв'язок із природою; навчання засобами гри, де учень проявляє особистісні здібності та проявляє їх; потреба особистості до самовдосконалення [5, 14].

У даному контексті важливими є наукові висновки М. М. Фляк, яка зазначає, що виховання характеру особистості в 30-х рр. ХХ ст. було справою відродження цілого народу [6, 10], чим підтверджується актуальність і важливе значення патріотичного виховання для українського суспільства та його подальшого розвитку.

Основним напрямом сучасного патріотичного виховання молоді, на думку Т. Самотулки, є біологічне, екологічне й культурне самозбереження, технологічна грамотність [5].

М. М. Чепіль визначає такі чинники виникнення, формування й розвитку патріотичного виховання:

- українська сім'я як провідний чинник формування національної свідомості дітей;
- діяльність школи та її значення у формування національної свідомості учнів;
- церква та громадські організації («Просвіта», «Рідна школа», «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг»).

Формування та подальший розвиток національної свідомості дітей і молоді, зокрема Галичини, на думку М. Чепіль, зумовлений суспільно-політичними, соціально-економічними, культурно-освітніми чинниками (конфронтація між українцями й поляками). Це сприяло національному самоствердженню, етнокультурній самостійності українського народу та формуванню почуття патріотизму в результаті оборони власних прав і свобод [7, 21]. Вважаємо, що дослідження М. М. Чепіль відзначаються тим, що дослідниця визначила зміст національного виховання молоді, що полягає в застосуванні різних форм, методів і засобів виховання особистості в суспільстві в певному

часовому проміжку та з урахуванням зовнішніх і внутрішньодержавних впливів на розвиток людини зокрема та народу загалом.

Цінність для розгляду передумов виникнення патріотичного виховання української молоді складають наукові праці М. М. Фляк та Р. Я. Яковишина, оскільки в них розкрито сутність морального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Галичини в період з 1850 до 1939 р. Так, Р. Я. Яковишин розглядає систему морального виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів, формування якої вплинуло на розвиток і становлення власне патріотичного виховання підростаючого покоління. Зокрема, можемо виокремити такі позитивні чинники впливу морального виховання на особистість учня:

- створення громадських шкіл, основним завданням яких стало задоволення потреб населення у здобутті якісної освіти й морального оздоровлення учнів;
- уведення української мови до переліку обов'язкових навчальних дисциплін шкіл, що було важливим поштовхом до становлення морального виховання в закладах середньої освіти;
- створення гімназій як осередків для підготовки високоінтелектуальної та вихованої еліти;
- виховання поваги населення до здобуття освіти [8].

Ми переконані, що названі чинники (за Р. Я. Яковишиним) сприяли збереженню загальнолюдських цінностей українського народу шляхом залучення до навчально-виховного процесу шкіл і консультування педагогів людьми попереднього покоління, завдяки чому відроджувалися, зберігалися й передавалися традиції народу молодим поколінням з метою їх передачі наступним.

Таким чином, основним завданням морального виховання на Галичині в другій половині XIX ст. було формування та збереження морально досконалої особистості учня.

М. М. Фляк також звертає увагу на тісній співпраці науки, войовничості та практицизму. Різноманітність напрямів практичної діяльності (просвітництва, освіти, аграрної галузі) «формували в тогочасному галицькому суспільстві сувору організованість» [6, 14], що і стало однією з передумов становлення патріотичного виховання в Україні.

Таким чином, нами здійснено характеристику передумов, причин виникнення й розвитку патріотичного виховання в Україні з її витоків у Галичині в другій половині XIX – 1939 р. Вважаємо за необхідне розглянути

поняття, які стали основою формування дефініції «патріотичне виховання» з позицій сучасних досліджень українських учених.

Так, поняття «історія» є одним із суміжних до патріотичного виховання, адже основна його мета полягає у збереженні історичного надбання українського народу та його передача наступним поколінням. Термін «історія» Т. Самотулка розглядає як «науку, що реєструє та вивчає явища, факти й загалом події суспільного життя» [5]. Вважаємо, що історичною передумовою виникнення патріотичного виховання як галузі фізичної культури стала приналежність сучасних територій України в період виникнення спортивних рухів та організацій до іншої держави, що посилювало прагнення народу до збереження національних патріотичних почуттів.

Термін «національна свідомість» визначається М. М. Чепіль «як унікальний феномен духовного життя українського суспільства, що розвивається за своєю внутрішньою логікою, демонструючи багатство виявів і форм, глибину думок і почуттів, життєздатність у самоствердженні, надзвичайну силу націотворення» [7]. Дослідниця виділила три етапи в розвитку теорії та практики формування національної свідомості:

1) мовно-етнографічний (1848–1890 рр.) – прагнення зберегти рідну мову й передати її наступним поколінням;

2) національно-державницький (1900–1918 рр.) – формування образу «патріота-державника»;

3) територіально-державницький (1919–1939 рр.) – розробка та вдосконалення теоретико-практичних засад українського національного виховання [там само].

З огляду на представлений матеріал, вважаємо, що така періодизація повною мірою відображає системний характер формування та становлення патріотичного виховання в безпосередньому зв'язку з іншими видами виховання, включаючи культурний розвиток і національне самовизначення особистості.

Поняття «патріотизм», за визначенням М. М. Чепіль, означає «любов до роду, рідного народу» [7]. З огляду на дане визначення, на матеріал, представлений у даній статті під *патріотичним вихованням старшокласників з позиції вчителя фізичної культури розуміємо* цілеспрямований, організований процес системного характеру, що має на меті вплив на особистість учня з метою формування висококультурної та освіченої людини, суспільною функцією якої є збереження та передача національних цінностей і традицій рідного народу в галузі фізичної культури та спорту.

Висновки. Таким чином, нами було розглянуто передумови, причини виникнення та розвиток патріотичного виховання в Україні у другій половині XIX ст. – 1939 р. Перспективним бачиться розгляд сучасних підходів до сутності та змісту підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до патріотичного виховання української молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генік Л. Я. Релігійно-моральне виховання в українських навчальних закладах Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Генік Любов Ярославівна ; Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2003. – 25 с.
2. Лях-Породько О. О. Сокільський гімнастичний рух в Україні на межі XIX–XX століть / О. О. Лях-Породько. – К. : Науковий світ, 2011. – 134 с.
3. Приступа Є. Н. Традиції української національної фізичної культури (частина 1) / Є. Н. Приступа, В. С. Пилат. – Львів : Троян, 1991. – 104 с.
4. Радчук А. О. Роль української інтелігенції в громадсько-політичному житті Наддніпрянської України наприкінці XIX – початку XX ст. / А. О. Радчук // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. XV / голова редкол. О. П. Реєнт. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2008. – С. 138–142.
5. Самотулка Т. Історія України в іграх / Т. Самотулка. – К.-Нью-Йорк : Видавництво М. П. Коць, 1995. – 348 с.
6. Фляк М. М. Моральнісне підґрунтя галицької педагогіки 30-х років XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 09.00.07 «Етика» / Фляк Марія Михайлівна ; Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка. – К., 2003. – 19 с.
7. Чепіль М. М. Теорія і практика формування національної свідомості дітей та молоді Галичини (друга половина XIX ст. – 1939 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Чепіль Марія Миронівна ; Харківський державний педагогічний університет імені Г. Сковороди. – Х., 2001. – 31 с.
8. Яковишин Р. Я. Система морального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Галичини (1850–1900 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Яковишин Руслан Ярославович ; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2005. – 20 с.

РЕЗЮМЕ

А. В. Леоненко. Патриотическое воспитание в контексте подготовки будущего учителя физической культуры к профессиональной деятельности.

В статье освещены вопросы возникновения патриотического воспитания на территории нынешней Украины во второй половине XIX в. и его развитие до 1939 г. Определены существенные характеристики патриотического воспитания и его связь с религиозно-моральным, общественным, эстетическим, музыкально-вокальным, трудовым, пластовым (воспитание характера) и физическим воспитанием. Выделены основные подходы к определению роли традиций национальной физической культуры и их применение в воспитании современного молодого поколения. Определены факторы, положительно влияющие на патриотическое воспитание молодежи в современных условиях развития Украины. Автором выделены дефиниции, имеющие непосредственное отношение к понятию

«патриотическое воспитание», в частности – «история», «национальное сознание», «патриотизм». В статье предложены перспективы дальнейших научных исследований, касающихся подготовки будущего учителя физической культуры к патриотическому воспитанию старшеклассников.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, пластовое воспитание, трудовое воспитание, эстетическое воспитание, традиции национальной физической культуры, история, национальное сознание, патриотизм.

SUMMARY

A. Leonenko. Patriotic education in the context of training future physical culture teachers to the profession.

The article highlights the issue of occurrence of patriotic education in Ukraine in the second half of the nineteenth century and its development up to 1939. The essential characteristics of patriotic education and its relationship to religious and moral, social, aesthetic, musical and vocal, character education and physical education are defined. Author determined basic approaches to defining the role of the national traditions of physical culture and their application in the modern education of the younger generation. The factors, that positively affect the patriotic education of youth in modern conditions of Ukraine are defined. The author singles out definitions that are directly related to the concept of «patriotic education» in particular – «history», «national consciousness», «patriotism». The article offers recommendations for further research concerning the preparation of future teachers of physical culture to the patriotic education of high school students.

The article presents the causes of patriotic education – the need to preserve human values; determining the health centers of physical education and sports; geopolitical identity of Ukraine; formation and development of religious and moral education; development of mass sports work as a means of national and military-patriotic education; singling out one person in the education of a group of people; preservation and promotion of the Ukrainian language.

The article deals with the historical, social and philosophical problems of formation and development of Ukrainian national system of physical culture. National traditions of physical culture discussed in three aspects: 1) physical education as a process of activity; 2) physical culture as certain values; 3) physical education as a result.

The author identified the following areas of Ukrainian education: intellectual, national, patriotic, social, economic, religious, moral, economic and practical, hygienic and physical, family.

The author determined positive factors that influence moral education on the individual student: establishment of public schools, Ukrainian language in the list of mandatory training courses, establishment of gymnasiums.

Patriotic education of students is a process of impact on the individual. The purpose of education is the formation of a highly cultured and educated person. The perspective is to review current approaches to the nature and content of training future teachers of physical culture to the patriotic education of Ukrainian youth.

Key words: patriotic education, plast education, labor education, aesthetic education, physical traditions of national culture, history, national consciousness, patriotism.